

RÍMSKA ÚSTAVA V OBDOBÍ DOMINÁTU

(Rímska ústava obdobia cisárstva – 3. časť)

Marek Prudovič

Abstrakt

Predkladaný článok je tretím v poradí z pripravovanej série pod názvom „Rímska ústava obdobia cisárstva“, ktorá má za cieľ popísať rímsku ústavu a jej súčasti v období cisárstva. Tento článok podrobnejšie skúma dôvody, ktoré viedli k zmene formy ústavy, ako aj ich vplyv na túto zmenu. Následne sa článok zaoberá rímskou ústavou v období dominátu a skúma jej jednotlivé zmeny oproti ústave v období principátu. Článok sa tiež venuje, aj keď len stručne, ďalšiemu vývoju rímskej ústavy až po zánik Východorímskej ríše.

Kľúčové slová: Rímske verejné právo. Rímske cisárstvo. Ústava cisárstva. Dioklecián. Dominát. Západorímska ríša. Byzantská ríša.

Abstract

The presented article is the third one from the series under the title “The Roman Constitution of the Imperial Period”, which aims at describing the Roman Constitution and its parts during the period of the Empire. This article examines in detail the reasons which led to the change of the form of the Constitution, as well as their impact to this change. Subsequently, the article deals with the Roman Constitution during the period of the Dominate and examines its individual changes comparing to the Constitution during the Principate. Furthermore, the article examines, albeit briefly, further development of the Roman Constitution till the end of the Eastern Roman Empire.

Key Words: Roman Public Law. Roman Empire. Constitution of the Empire. Diocletianus. Dominate. Western Roman Empire. Byzantine empire.

Úvod

V predchádzajúcich článkoch tejto série, ktoré boli publikované v tomto časopise, sme sa zaoberali postupným vývojom rímskej ústavy od jej vzniku v roku 753 pr. n. l. až po zánik principátu v roku 284 n. l. Zistili sme, že vo všetkých skúmaných obdobiach bola rímska

ústava unikátnym vynálezom Rimanov¹, ktorá každou svojou podstatnou zmenou priniesla niečo nové, v antickom svete dovtedy neznáme. Vzhľadom na to, že aj mnohé neskoršie ústavy štátov západnej civilizácie boli v niečom podobné práve unikátnym črtám rímskej ústavy, môžeme tvrdiť, že tieto sa v rôznej miere, a nie vždy priamo, inšpirovali práve tou rímskou. Na základe toho môžeme sformulovať názor, že rímska ústava, v každom období svojho vývoja, je spoločným nehmotným kultúrnym dedičstvom celej západnej civilizácie a zároveň dokumentom s nezastupiteľným významom v rámci svetových dejín práva.

Oprávnenosť nášho tvrdenia pritom preukazuje aj tá skutočnosť, že spomedzi všetkých antických, ale aj neskorších, ústav, bola najpružnejšou a, z istého hľadiska, aj najúspešnejšou. Aj keď rímsku ústavu v jednotlivých obdobiach jej vývoja nazývame rôzne, vždy išlo o tú istú, pôvodnú, ústavu, ktorú dal Rimanom prvý kráľ Romulus v roku 753 pr. n. l. a ktorá v podstate pretrvala až do zániku Východorímskej ríše v roku 1453 n. l. Pretrvala teda viac ako dve tisícročia a vďaka svojim reformám dokázala rovnako efektívne zabezpečiť chod malého mestského štátu, ako aj veľkej ríše rozprestierajúcej sa takmer v celej oblasti Stredozemného mora.

Preto si nemyslíme, že je správne, ak sa význam pre súčasnosť prikladá len rímskemu právu súkromnému. Aj rímske verejné právo bolo vo svojej dobe veľmi pokrokovým a, aj keď v menšej miere a častokrát len nepriamo, ovplyvnilo ústavné systémy súčasných štátov. Vzhľadom na súčasnosť je síce najpodstatnejšou rímska ústava obdobia republiky, no sme presvedčení, že význam má aj rímska ústava obdobia cisárstva. Táto, odborníkmi menej akcentovaná, vývojová etapa rímskej ústavy taktiež vplývala na ústavné systémy štátov západnej civilizácie, aj keď skôr v období stredoveku.

Práve z tohto dôvodu sme sa rozhodli predložiť čitateľom túto sériu, ktorá má za cieľ popísať a spopularizovať aj toto menej rozpracované obdobie rímskych dejín verejného práva v rímskom cisárstve. V predchádzajúcich článkoch sme v stručnosti popísali rímsku ústavu v období kráľovstva a republiky a následne sme sa detailnejšie zaoberali prvým obdobím rímskeho cisárstva, principátom.

V tomto článku nadviažeme na predchádzajúce články a budeme sa v ňom bližšie venovať reformám cisára Diokleciána, ktoré viedli k poslednej zmene rímskej ústavy a rímskeho štátneho zriadenia z principátu na dominát. Následne detailnejšie popíšeme ďalší vývoj

¹ V období kráľovstva jej unikátnosť spočívala najmä v tom, že aj keď bola v podstate klasickou monarchickou ústavou, obsahovala pomerne silný aristokratický a neskôr aj demokratický prvok. V období republiky zas bola jedinou zmiešanou ústavou v antickom svete a v období principátu jedinou diarchickou ústavou, spájajúcou zmiešanú ústavu republiky a novú ústavu cisárstva, ktoré boli vo vzájomnom pomere subsidiarity.

rímskej ústavy v období dominátu po zánik Záporímskej ríše. V poslednej časti článku poskytneme aj stručný prehľad ďalších zmien, ktoré v rímskej ústave nastali v období od zániku Záporímskej ríše po zánik Východorímskej ríše. Stručnosť poslednej časti odôvodňujeme najmä tým, že hoci aj toto obdobie považujeme za dôležité z hľadiska uceleného spracovania problematiky, vplyv týchto neskorších zmien vo Východorímskej ríši na ústavné systémy štátov západnej civilizácie bol zanedbateľný. Navyše, vývoj rímskej ústavy v tomto období prebiehal pomerne oddelene od ostatných štátov Európy.

Diokleciánove reformy a zánik principátu

Ako sme uviedli v predchádzajúcom článku, obdobie cisárstva sa začalo jeho prvým obdobím, principátom, ktoré začalo v roku 27 pr. n. l. reformou rímskej ústavy prvým rímskym principom Octavianom Augustom. Ten zaviedol v Ríme diarchickú ústavu, spájajúcu v sebe pôvodnú zmiešanú ústavu republiky so všetkými jej štátnymi orgánmi, teda magistrátmi, senátom a ľudovými zhromaždeniami a ústavu cisárstva, ktorá vytvorila nové štátne orgány, najmä úrad principa a ďalšie cisárske orgány. Tieto dve ústavy, platiace popri sebe, boli vo vzájomnom vzťahu subsidiarity, pričom hlavnou bola ústava cisárstva. Augustova reforma pritom nebola len cieľným zámerom ústavodarcu, ale z časti aj logickým vyústením sociálneho, ekonomického a politického vývoja predchádzajúceho storočia a odpoveďou na krízu rímskej republiky. Zároveň môžeme konštatovať, že táto reforma bola úspešná, keďže v konečnom dôsledku zaistila Rimanom mier a umožnila ďalší rozkvet ich kultúry, ako aj rozvoj ich spoločnosti.

Aj keď sa ale Rimanom podarilo prekonať krízu republikánskeho zriadenia, už približne v druhej polovici druhého storočia prepukla nová kríza, ktorá mala prevažne hospodársky rozmer. K príčinám tejto krízy môžeme zaradiť najmä rozsiahlosť územia Rímskej ríše, ako aj nedostatok pracovnej sily, ktorú v tomto období tvorili prevažne otroci. Táto kríza bola pritom do veľkej miery vedľajším produktom ústavy v období principátu. Táto ústava totiž zabezpečila Rimanom mier, čo v konečnom dôsledku zastavilo expanziu ríše a teda aj prisun nových otrokov, čo viedlo k výraznému ohrozeniu otrokárskeho systému, na ktorom bola Rímska ríša založená. Situáciu ale komplikovali aj barbarské kmene, najmä Germáni, ktoré ohrozovali hlavne západné hranice ríše.²

² TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis Praha, 1963.

Krízu, ktorá sa neustále prehlbovala, sa čiastočne podarilo vyriešiť až viac ako o storočie neskôr, za vlády cisára Diokleciána. Ten počas svojej vlády v rokoch 284 n. l. až 305 n. l. zaviedol viaceré komplexné reformy, ktoré aspoň čiastočne stabilizovali rímske cisárstvo. V súhrne však tieto reformy posledný krát podstatne zmenili rímsku ústavu a rímsky štát sa tak od roku 284 n. l. dostal do posledného obdobia svojej existencie, dominátu³.

Spoločný cieľ týchto reforiem môžeme vidieť v snahe cisára na jednej strane získať väčšiu moc na úkor ostatných zložiek moci, najmä stále existujúcich, aj keď značne oslabených, republikánskych orgánov a na strane druhej zabezpečiť, aby bola táto moc vykonávaná efektívne, dobre a spravodlivo⁴. Tieto zmeny dosiahol Dioklecián tak, že *de facto* odstránil pretrvávajúcu diarchiu rímskej ústavy tým, že odstránil diarchiu vlády cisára a bývalých republikánskych orgánov. Považujeme ale za podstatné uviesť aj to, že ani Dioklecián ústavu republiky nezrušil, ale len podstatne oslabil republikánske orgány tak, že sa stali už len vykonávateľmi cisárovej vôle, bez akejkoľvek autonómie. Cisár tak získal v podstate neobmedzenú moc a jeho vládu môžeme charakterizovať ako absolutistickú.⁵

Ako sme uviedli, Diokleciánovým cieľom podľa nášho názoru nebolo len získať moc a vykonávať ju efektívne, ale ju aj obmedziť a kontrolovať. Tento stav dosiahol druhou reformou, v rámci ktorej zaviedol tetrarchiu⁶, ktorá zabezpečila najmä kontrolu výkonu cisárskej moci, ale aj zefektívnila správu štátu. Jej dôsledkom bolo aj rozdelenie Rímskej ríše na dve časti, Západorímsku ríšu a Východorímsku ríšu⁷. Bližšie sa ňou ale budeme zaoberať v nasledujúcich častiach nášho článku.⁸

Poslednou významnou reformou bola reorganizácia administratívnej správy ríše, pričom v rámci nej bola oddelená civilná a vojenská správa a zároveň sa obe tieto správy stali

³ Názov obdobia môžeme odvodiť z latinského *Dominus et deus* = pán a boh, pričom práve toto označenie, aj keď len na krátke obdobie, vystihovalo postavenie rímskeho cisára v období dominátu.

⁴ Domnievame sa, že k snahe nielen získať moc, ale ju aj obmedziť a kontrolovať, mohla viesť Diokleciána práve historická skúsenosť s vládou prvých cisárov v období principátu. Vláda prvého cisára, Augusta, totiž bola hodnotená pozitívne a aj všetci ďalší dobrí cisári až po Diokleciána svoju vládu porovnávali práve s tou Augustovou. Vláda ďalších cisárov však bola hodnotená negatívne. V zásade môžeme tvrdiť, že z Augustovej dynastie už bol pozitívne hodnotený len cisár Claudius. Vlády zvyšných cisárov, teda Tiberia, Caligulu a Nera, boli hodnotené skôr negatívne.

⁵ SOUTHERN, P. *The Roman Empire from Severus to Constantine*. Londýn: Routledge, 2001.

⁶ Štvorvládie.

⁷ Považujeme ale za dôležité spomenúť, že rozdelenie ríše bolo len administratívne a zo štátoprávneho hľadiska išlo stále o jediný štát. Aj keď Diokleciánov nástupca, Konštantín I. Veľký, potvrdil rozdelenie ríše aj založením nového hlavného mesta Východorímskej ríše, Konštantínopolu, ani po jeho vláde nemôžeme považovať tieto dve časti za samostatné štáty. O určitom oddelení týchto celkov môžeme hovoriť až po smrti cisára Theodosia I. v roku 395 n. l., kedy už fungovali pomerne samostatne, no stále boli oba chápané spoločne ako Rímska ríša.

⁸ BURY, J. B. et al. *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (Volume I)*. New York: Dover Publications, 2011.

centralizovanejšími, než v období principátu, čo súvisí najmä s posilnením moci panovníka a stratou moci republikánskych orgánov.⁹

Odstránenie diarchie rímskej ústavy v období dominátu

Najvýznamnejšími zmenami, ktoré stáli pri zrode dominátu, bolo najmä odstránenie diarchie cisára a republikánskych orgánov a následné zavedenie tetrarchie. Preto, aby sme mohli komplexne charakterizovať rímsku ústavu v období dominátu, musíme sa zaoberať práve týmito reformami. Poukazujeme tiež na to, že aj tetrarchia bola unikátnym¹⁰, dovtedy v antickom svete neznámym, vynálezom Rimanov.

Ako sme uviedli, prvým krokom, ktorý viedol k vzniku dominátu, bolo odstránenie diarchie, dôsledkom čoho boli výrazné zásahy do pretrvávajúcej republikánskej ústavy. V zásade môžeme tieto zmeny súhrnne charakterizovať tak, že republikánske orgány, teda senát, ľudové zhromaždenia a magistráti, stratili svoju autonómiu a stali sa len vykonávateľmi cisárovej vôle, rovnako ako v období rímskeho kráľovstva. Čo sa týka jednotlivých republikánskych orgánov, zmeny najvýraznejšie zasiahli ľudové zhromaždenia, ktoré zanikli úplne. Senát sa stal orgánom, ktorý len formálne schvaľoval konanie cisára a aj jeho najvýznamnejšie oprávnenie, ktorým bolo právo voliť nového cisára a ktoré si senát zachoval počas celého dominátu, bolo len formálne a v podstate úplne závislé od vôle cisára alebo armády. Navyše, už niekoľko rokov po vzniku dominátu bolo postavenie senátu ešte viac oslabené zriadením druhého senátu vo Východorímskej ríši cisárom Konštantínom I. Veľkým, čím bola právomoc oboch senátov v podstate obmedzená na lokálnu úroveň.¹¹

O niečo zložitejším vývojom prešli magistráti, keďže tí tvorili celú sústavu úradníkov rímskej republiky. Plebejský tribunát, cenzúra a edilita zrejme zanikli ešte v priebehu principátu a teda v období dominátu už existovali len konzulát, prétura a kvestúra.¹² Samozrejme, zanikol aj úrad principa, ktorý by sme teoreticky tiež mohli považovať za magistratúru.

⁹ VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017.

¹⁰ Zaujímavým zároveň je, že v podstate podobný princíp „prípravy“ panovníka, aký obsahovala tetrarchia, môžeme nájsť aj na našom území v podobe Nitrianskeho kniežatstva, ktoré slúžilo k „príprave“ budúcim panovníkom Veľkej Moravy a Uhorska.

¹¹ ABBOTT, F. F. *A History and Description of Roman Political Institutions*. Boston: Ginn & Company, 1901

¹² VYŠNÝ, ref. 9.

Konzulát zastávali vždy dvaja úradníci, pričom od vlády Konštantína I. Veľkého jeden sídlil v hlavnom meste Západorímskej ríše, v Ríme a druhý v hlavnom meste Východorímskej ríše, v Konštantínopole. Toto rozdelenie bolo dané ich právomocou, keďže ich jedinou významnou úlohou bolo predsedáť senátu. Konzulov menoval samotný cisár. Hlavnou úlohou prétorov a kvestorov bolo najmä usporadúvať a finančne zabezpečovať¹³ verejné hry, aj keď prétori si zachovali aj veľmi obmedzenú súdnu právomoc. Voľba prétorov a kvestorov bola v kompetencii senátu, ale aj táto jeho právomoc bola taktiež veľmi obmedzená, nakoľko voľba podliehala súhlasu cisára.¹⁴

Vzhľadom na obmedzenie právomocí republikánskych orgánov je prirodzené, že táto právomoc prešla na iný orgán, ktorým bol cisár. Samozrejme, cisár tieto právomoci nevykonával sám, ale prostredníctvom cisárskych orgánov, ktoré mu podliehali a svoju právomoc odvodzovali od jeho. Právomoc cisára v období dominátu pritom môžeme vôbec po prvý krát v rímskej histórii¹⁵ označiť za absolútnu a ničím neobmedzenú. Pritom *de iure* v podstate žiadna zmena nenastala a právomoc cisára v období dominátu bola stále založená na impériu principa¹⁶, spájajúceho prokonzulské impérium a tribúnsku potestas. Absolutizácia právomoci teda nastala *de facto* obmedzením právomoci ostatných orgánov, ako aj faktickým ovládnutím senátu cisárom. Zároveň mal cisár právomoc vydávať rôzne právne normy a vďaka svojmu impériu mal najvyššie postavenie aj v rámci miestnej správy, keďže mu podliehali všetci ostatní úradníci.¹⁷

Ako sme uviedli, mnohé právomoci cisár delegoval na cisárske orgány, z ktorých niektoré sa zachovali z obdobia principátu. Patrili k nim cisárska rada, ktorej predsedal cisár a ktorá mu pomáhala pri výkone jeho súdnej právomoci, ako aj pri vydávaní právnych noriem a cisárska kancelária, ktorá zabezpečovala chod cisárstva, respektíve úradu cisára.¹⁸

Zmeny sa ale dotkli najmä cisárskych úradníkov, ktorých počet sa zvýšil a zároveň sa zmenil aj spôsob ich obsadzovania, keďže v tomto období bol výkon týchto funkcií stotožňovaný s osobnými službami cisárovi a zároveň bol systém úradov prísne hierarchický. K úradníkom v období dominátu patrili: *quaestor sacri palatii*¹⁹, ktorého

¹³ Zachoval sa pritom republikánsky zvyk, že tieto hry magistráti platili z ich vlastného majetku. Pravdepodobne aj preto bola zavedená povinnosť prijať úrad, aby sa tak zabezpečilo obsadenie magistratúr a zároveň aj financovanie týchto udalostí.

¹⁴ KRÁL, J. *Státní zřízení římské*. Praha: Jednota českých filologů, 1921.

¹⁵ Pomerne blízko k neobmedzenej a absolútnej moci mala aj moc kráľa v období rímskeho kráľovstva, avšak táto bola obmedzená reálnou mocou senátu, ako aj platnými zákonmi, ktoré nemohla prekročiť.

¹⁶ Bližšie pozri predchádzajúce články série.

¹⁷ ABBOTT, ref. 11.

¹⁸ BLEICKEN, J. *Augustus. The Biography*. s. l.: Penguin Books, 2016.

¹⁹ Z lat. = kvestor posvätného paláca.

hlavnou úlohou bola príprava právnych aktov cisára, ako aj zabezpečovanie cisárovej administratívy, *magister officiorum*²⁰, ktorý riadil a kontroloval činnosť cisárskeho personálu, ako aj cisárskych orgánov, *praepositus sacri cubiculi*²¹, ktorého úlohou bolo riadenie chodu cisárovej domácnosti a jeho služobníkov, *comes sacrarum largitionum*²², ktorý sa staral o štátnu pokladnicu a *comes rerum privatarum*²³, ktorý mal na starosti cisárovu súkromnú pokladnicu.²⁴

Zavedenie tetrarchie rímskej ústavy v období dominátu

Druhou významnou zmenou, ktorú Dioklecián zaviedol, bola tetrarchia, vzťahujúca sa na vládu cisára. Ako sme už uviedli, tento systém umožňoval efektívne spravovať rozsiahly štát, ako aj do istej miery kontrolovať výkon moci panovníka a pripravovať budúcich panovníkov na vládu. Opätovne išlo o dômyselný a efektívny experiment Rimanov, ktorý fungoval pomerne dobre²⁵, pričom sa uplatňoval s menšími výnimkami až do zániku Západorímskej ríše, kedy stratil svoje opodstatnenie. Je ale potrebné podotknúť, že tetrarchia sa v neskoršom období uplatňovala rôzne, pričom typickou bola vždy vláda viacerých panovníkov, ale nie vždy v pôvodne danom počte.²⁶

Základom pre vznik tetrarchie bolo rozdelenie Rímskej ríše na dva relatívne samostatné celky, Západorímsku ríšu a Východorímsku ríšu. Toto rozdelenie vykonal ešte Dioklecián, skôr ako dočasné riešenie, a potvrdil ho Konštantín I. Veľký, ktorý vybudoval nové hlavné mesto pre Východorímsku ríšu, Konštantínopol. Definitívne sa ale toto rozdelenie ustálilo až počas vlády Theodosia I. Napriek tomuto rozdeleniu bola Rímska ríša navonok unitárnym štátom a tieto dva celky boli vo svojej podstate len vnútorným, administratívnym, členením.²⁷

Systém tetrarchie spočíval v rozdelení vlády, a teda aj cisárskej právomoci, medzi štyri osoby, ktoré boli ďalej organizované do dvojíc. Ústrednú právomoc mal cisár, ktorý sa označoval titulom Augustus. Cisár si následne vyberal svojho spolu-panovníka, ktorý sa tiež označoval titulom Augustus a tiež mal všetku cisársku právomoc. Túto právomoc ale

²⁰ Z lat. = pán (cisárskych) úradov.

²¹ Z lat. = predstavený posvätnej spálne.

²² Z lat. = správca posvätnej štedrosti (štátnej pokladnice).

²³ Z lat. = správca súkromného bohatstva (súkromnej pokladnice).

²⁴ VYŠNÝ, ref. 9.

²⁵ Systém, ktorí vymysleli, mohol teoreticky fungovať aj perfektne, avšak bol príliš závislý od vhodného obsadenia všetkých štyroch najvyšších úradov, čo sa im väčšinou nepodarilo.

²⁶ BURY, ref. 8.

²⁷ SOUTHERN, ref. 5.

mali obaja Augustovia iba *de iure*, vzhľadom na to, že sa vychádzalo z predpokladu jednotnosti Rímskej ríše, avšak *de facto* každý z nich vykonával svoju právomoc len vo svojej časti ríše, pričom cisár túto právomoc spravidla vykonával vo Východorímskej ríši, ktorá bola v tom čase ekonomicky a politicky silnejšou časťou ríše, a spolu-panovník v Západorímskej ríši. Z pohľadu práva však išlo pravdepodobne o kolegov v republikánskom zmysle, teda uplatňovaný mohol byť napríklad princíp kolegiality, ako aj princíp intercesie.²⁸

Dvojicu Augstov dopĺňala dvojica ich zástupcov, ktorí sa označovali titulom Caesar²⁹. Títo zástupcovia síce nemali žiadnu právomoc zverenú ústavou, reálne ale zastupovali oboch panovníkov a teda vykonávali ich právomoc. Boli v podstate nadradení všetkým ostatným orgánom, ale, samozrejme, každý Caesar bol podriadený ktorémukoľvek Augustovi. Rovnako ako panovníci aj každý Caesar spravidla vykonával svoj úrad len v jednej časti ríše, aj keď z právneho hľadiska zrejme aj medzi nimi platil princíp kolegiality. Význam Caesarov ale spočíval najmä v ich príprave na panovanie, keďže funkciu Caesara zvyčajne zastával nástupník Augusta a po jeho smrti sa stal novým panovníkom.³⁰

Ďalší vývoj rímskej ústavy v období dominátu po zánik Východorímskej ríše

Tetrachia, prakticky bez výraznejších zmien, pretrvala až do zániku Západorímskej ríše, kedy stratila svoje opodstatnenie a ústavné zriadenie dominátu pretrvalo ešte o niekoľko storočí dlhšie vo Východorímskej ríši, kde sa postupne začalo meniť na osobitný typ stredovekého feudálneho zriadenia. Jedinou výraznejšou zmenou v období do zániku Západorímskej ríše, ktorá však nemala ústavnoprávny presah vo vzťahu k štátnemu zriadeniu, bolo povolenie kresťanstva cisárom Konštantínom I. Veľkým a jeho následné vyhlásenie za štátne náboženstvo cisárom Theodosiom I.³¹

Môžeme konštatovať, že rímske verejné právo, vo vzťahu k ďalšiemu ústavnému vývoju európskych štátov, má značný význam len po zánik Západorímskej ríše. Tá definitívne zanikla v roku 476 n. l., keď jej hlavné mesto, Rím, dobyli germánske kmene na čele

²⁸ KRÁL, ref. 14.

²⁹ Dovolíme sa poukázať na pomerne zaujímavú skutočnosť, že Rimania pravdepodobne vnímali historický význam dvoch najväčších rímskych občanov, Octaviana Augusta a G. I. Caesara presne opačne, ako stredoveká a novoveká spoločnosť. Kým od stredoveku prakticky až do súčasnosti považujeme za významnejšieho Caesara, Rimania považovali za významnejšieho práve Augusta.

³⁰ ABBOTT, ref. 11.

³¹ TUREČEK, ref. 2.

s Odoakarom, ktorý zvrhol posledného západorímskeho cisára Romula Augusta³². Aj keď nešlo o definitívny zánik rímskeho verejného práva na území Západorímskej ríše, pretože Germáni rímsku štátnu organizáciu v podstate prevzali a fungovala ešte niekoľko storočí, ale v tomto období sa už rímske verejné právo nevyvíjalo, len postupne pretváralo do feudálneho práva pod vplyvom novo vzniknutých štátov raného stredoveku.³³

Rímska ústava ale v nezmenenej podobe pretrvala aj vo Východorímskej ríši, ktorá bola v tom čase len druhou časťou Rímskej ríše. Nemôžeme teda v podstate hovoriť ani o nástupníctve, keďže *de facto* aj *de iure* išlo stále o rovnaký štát, len s podstatne zmenšeným územím.³⁴ Toto dejinné obdobie Rímskej ríše ale už nie je pre náš právny priestor až tak zaujímavé, keďže rímsky ústavný systém sa v tomto období už vyvíjal pomerne samostatne a jeho vplyv na ústavné systémy európskych štátov bol zanedbateľný. Napriek tomu ho, v snahe zachovať komplexnosť problematiky, aspoň stručne, popíšeme. V zásade môžeme uviesť, že dejinný vývoj Východorímskej ríše pokračoval plynule aj po zániku západnej časti ríše a až do 7. storočia sa v ňom v zásade nič podstatné nezmenilo. Od 7. storočia ale dochádza k postupným zmenám, ktoré na jednej strane ovplyvnili ústavný vývoj štátu a jeho prechod k feudálnemu štátu osobitného typu a na strane druhej ovplyvnili aj jeho sociálnu organizáciu štátu. Tieto zmeny spôsobila najmä silnejúca prevaha gréckeho obyvateľstva, ako aj neudržateľnosť starovekého otrokárskemu Rímskej ríše. Postupne sa stal z Východorímskej ríše feudálny štát a vznikali aj nové vrstvy obyvateľstva typické pre stredovek, najmä šľachta a duchovenstvo. Čo bolo ale typické právo pre osobitný typ feudálneho štátu v ríši, vznikla aj tretia, úradnícka, vrstva. Táto zmenená spoločenská organizácia pretrvala počas celého stredoveku až do zániku Východorímskej ríše.³⁵

Rovnaký vývoj sledovali aj ústredné štátne orgány, ktoré sa po zániku Západorímskej ríše v podstate zachovali a jedinou zmenou bolo odstránenie tetrarchie, ktorá stratila význam. Výraznejšie zmeny nastali až v 7. storočí a súviseli tiež s pretvorením ústavného systému na osobitný feudálny typ. Zanikli všetky republikánske magistratúry a zachoval sa už len senát. Cisár si ponechal celú svoju právomoc, ale pod vplyvom prevládajúceho gréckeho

³² Zaujímavosťou je, že meno posledného západorímskeho cisára bolo spojením mien prvého rímskeho kráľa, Romula a prvého rímskeho cisára, Octaviana Augusta.

³³ KRÁL, ref. 14.

³⁴ Samotná Východorímska ríša sa po zániku Západorímskej ríše naďalej považovala za Rímsku ríšu a jej obyvatelia za Rimanov. Rovnaký názor v podstate zastávali aj európske štáty, ktoré takto daný štát vnímali počas celého stredoveku až do jeho zániku. Dnes zaužívaný názov „Byzantská ríša“, ktorý v podstate mylne evokuje, že by mohlo ísť o iný, prípadne nástupnícky, štát, bol vytvorený až v novoveku.

³⁵ PUCHOVSKÝ, J. Byzancia. In: VYŠNÝ, P. et al. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013.

obyvateľstva sa už netituloval ako Augustus, ale ako *Basileus*³⁶. Zároveň zanikli aj všetky cisárske orgány, ktoré nahradilo šesťdesiat úradníkov označovaných ako logothéti, na ktorých čele stál od 12. storočia tzv. veľký logothét.³⁷

Existencia Rímskej ríše sa vďaka jej východnej časti predĺžila o celé tisícročie a pretrvala tak až do konca stredoveku. Aj keď dejiny verejného práva Východorímskej ríše od 5. storočia už nie sú pre západnú civilizáciu až také podstatné, význam jej existencie je nepopierateľný. Stala sa totiž akousi schránkou, ktorá pre nás zachovala rímske dedičstvo a kultúru. Vďaka cisárovi Justinianovi I. sa napríklad zachovalo rímske súkromné právo v jeho najznámejšej kodifikácii, v súčasnosti známej ako *Corpus Iuris Civilis*. Cisár Michail III. zas priamo ovplyvnil aj slovenské dejiny prostredníctvom misie sv. Konštantína a Metoda na Veľkej Morave. Dejiny Rímskej ríše, nerozlučne previazané so západnou civilizáciou, so tak končia spolu so zánikom Východorímskej ríše dňa 29. mája 1453 dobytím Konštantínopolu Osmanmi.

Zhrnutie

V rámci tretieho článku série Rímska ústava obdobia cisárstva sme sa komplexne venovali Diokleciánovým reformám, ktoré viedli k poslednej zmene štátneho zriadenia Rímskej ríše z principátu na dominát, ako aj ústave obdobia dominátu, ktorá týmito reformami vznikla. Podrobne sme sa venovali najmä jej najvýraznejšiemu prvku, tetrarchii, ktorá bola ďalším z unikátnych vynálezov Rimanov. Následne sme poskytli krátky exkurz ďalšieho dejinného vývoja rímskej ústavy a rímskeho štátu až do zániku Východorímskej ríše v roku 1453.

Veríme, že aj v tomto článku sme preukázali význam rímskej ústavy ako celku, vrátane obdobia cisárstva. Rímsku ústavu považujeme za dosiaľ neprekonaný vynález, schopný pružne reagovať na spoločenskú, hospodársku a politickú situáciu, ako aj na rôzne vnútroštátne či zahraničné hrozby, oveľa efektívnejšie, ako súčasné, písané, ústavy. Myslíme si, že je to z toho dôvodu, že rímska ústava ako ústava nepísaná bola integrálnou súčasťou rímskeho štátu a jej zmeny boli vždy aspoň čiastočne vyvolané aj dejinným vývojom a nie len úmyslom ústavodarcu. Rimanom však nemožno uprieť ani právne majstrovstvo, ktoré opakovane preukazovali ako v súkromnom, tak aj vo verejnom práve. Každá reforma rímskej ústavy totiž priniesla niečo nové, dovtedy neexistujúce.

³⁶ Z gr. = kráľ.

³⁷ PUCHOVSKÝ, ref. 35.

Rímska ústava dominátu pritom sledovala rovnaký vývoj, ako ústava principátu, keďže bola taktiež reakciou na prehlbujúcu sa krízu rímskeho štátu. Rovnako ako ústava principátu vo svojej podstate, v ponímaní súčasnosti, urobila krok späť a opätovne posilnila monarchickú zložku na úkor demokratickej. Urobila to ale opäť spôsobom, ktorý bol vo svojej podstate pokrokový, keď na jednej strane rozšírením právomoci cisára zefektívnila správu štátu, no na strane druhej túto právomoc ochránila pred zneužitím opätovným zavedením kolegiality v rámci tetrarchie. Navyše, rovnako ako ústava principátu, aj ústava dominátu bola do veľkej miery len reakciou na aktuálnu krízu, ktorá sa ukázala ako prospešná, nakoľko zabezpečila Rímskej ríši ďalšiu tisícročnú existenciu. Záverom by sme radi uviedli, že aj rímska ústava v období dominátu bola rovnako unikátna, ako tie predchádzajúce. Rovnako ako ústava principátu ubrala časť slobody rímskemu ľudu, no opäť ho zachránila pred zánikom. Taktiež sa stala zdrojom inšpirácie mnohých neskorších ústavných systémov a nemálo podnetov môže poskytnúť aj súčasným ústavným systémom. Najvýznamnejšími a najpokrokovjšími časťami všetkých rímskych ústav, ako aj ich presahom do neskorších ústavných systémov, sa ale budeme podrobne zaoberať v nasledujúcom, poslednom, článku tejto série.

Zoznam bibliografických odkazov:

ABBOTT, F. F. *A History and Description of Roman Political Institutions*. [online]. Boston: Ginn & Company, 1901. 437 s. [cit. 17. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://ia600309.us.archive.org/18/items/historydescripti00abbouoft/historydescripti00abbouoft.pdf>. ISBN neuvedené.

BLEICKEN, J. *Augustus. The Biography*. s. l.: Penguin Books, 2016. 771 s. ISBN 978-0140-29482-8.

BURY, J. B. *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (Volume 1)*. New York: Dover Publications, 2011. 512 s. ISBN 978-0486-20398-0.

KRÁL, J. *Státní zřízení římské*. Praha: Jednota českých filologů, 1921. 304 s. ISBN neuvedené.

SOUTHERN, P. *The Roman Empire from Severus to Constantine*. Londýn: Routledge, 2001. 414 s. ISBN 978-0415-23944-8.

TUREČEK, J. et al. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis Praha, 1963. 637 s. ISBN neuvedené.

VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017. 224 s. ISBN 978-80-568-0023-2.

PUCHOVSKÝ, J. Byzancia. In: VYŠNÝ, P. et al. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013. 319 s. ISBN 978-80-8082-733-5.